

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(8), 2021

www.scientificartsakh.com

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

«Գիտական Արցախ» պարբերականը պետերկված է www.elibrary.ru կայքում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

The «Scientific Artsakh» journal is posted on www.elibrary.ru website.

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, принятых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных

Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (BAK RA).

Журнал «Научный Арцах» размещен на сайте www.elibrary.ru.

«ԱՐՑԱԽ» հրատ. – «ARTSAKH» Publ. – Изд. «АРЦАХ»

ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН

2021

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմիհա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Աննա ԱՍԱՏՐՅԱՆ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Լենա ԱՄՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր (**Տառագոնա, Իսպանիա**)

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Վլադիսլավ ԳՐՈՒՉԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Կոստորոմա, ՌԴ**)

Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Արման ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ալֆրեդ դե ՉԱՅԱՍ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Ժնև, Շվեյցարիա**)

Սեյրան ՉԱԶԱՐՅԱՆ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մարեն ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Օլջտին, Լեհաստան**)

Նատալյա ԿՈՎՎԵԼ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Մինսկ, Բելառուս**)

Վալենտինա ԼԱՊԵՎԿԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Մոսկվա, ՌԴ**)

Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆՆԻ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Համբուրգ, Գերմանիա**)

Ռուզաննա ՀԱԿՈՐՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Իրինա ՀԱՅՈՒԿ, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Լվով, Ուկրաինա**)

Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մուշեղ ՀՈՎՍԵԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Աշոտ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Մաքսիմ ՎԱՍԻԿՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Դոնի Ռոստով, ՌԴ**)

Գարիկ ԶԵՆՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Տիգրան ԶՈՉԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(8), 2021, Երևան, «ԱՐՑԱԽ» հրատարակչություն, 2021, 280 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2021թ. 1-ին (8-րդ) համարի տպագրությանն աջակցել է «Hi-Am» բարեգործական հիմնադրամը:

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D. in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D. in Philology, Associate Professor

Members:

Anna ASATRYAN, Doctor of Arts, Professor

Lena ASRYAN, Doctor of History (Tarragona, Spain)

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Irina HAYUK, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (Lviv, Ukraine)

Mushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Natalia KOVKEL, Ph.D. in Law, Associate Professor (Minsk, Belarus)

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economics, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D. in Economics, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economics, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economics, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Professor

Seyran ZAKARYAN, Doctor of Philosophy, Professor

Alfred de ZAYAS, Doctor of Law, Professor (Geneva, Switzerland)

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 1(8), 2021, Yerevan, «ARTSAKH» Publishing House, 2021, 280 pages.

The publication of the 1st (8th) 2021 «Scientific Artsakh» journal was supported by «Hi-Am» Charity Foundation.

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Анна АСАТРЯН, доктор искусствоведения, профессор
Лена АСРЯН, доктор исторических наук (Таррагона, Испания)
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, профессор
Ирина ГАЮК, кандидат философских наук, доцент (Львов, Украина)
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, профессор
Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Альфред де ЗАЙАС, доктор юридических наук, профессор (Женева, Швейцария)
Сейран ЗАКАРЯН, доктор философских наук, профессор
Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Наталья КОВКЕЛЬ, кандидат юридических наук, доцент (Минск, Беларусь)
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 1(8), 2021, Ереван, Издательство «АРЦАХ», 2021, 280 страниц.

Публикация 1(8) номера 2021 года журнала «Научный Арцах» была осуществлена при содействии благотворительного фонда «Hi-Am».

Ելինա Մխիթարյան. Փախստականների իրավական կարգավիճակը Արցախի Հանրապետությունում.....98
Elina Mkhitaryan. The Legal Status of Refugees in the Republic of Artsakh
Элина Мхитарян. Правовой статус беженцев в Республике Арцах

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ORIENTAL STUDIES, ВОСТОКОВЕДЕНИЕ

Արաքս Փաշայան, Նազելի Նավասարդյան. Իսլամական աշխարհի աջակցությունն Ադրբեջանին 2020թ. Արցախյան պատերազմի ընթացքում. իսլամական համերաշխությունից մինչև ջիհադականություն..... 106
Araks Pashayan, Nazeli Navasardyan. Muslim World Support to Azerbaijan in the Course of 2020 Artsakh War: from Islamic Solidarity to Jihadism
Аракс Пашаян, Назели Навасардян. Поддержка Азербайджана мусульманским миром во время Арцахской войны 2020 г.: от исламской солидарности к джихадизму

Լիլիթ Հարությունյան, Տաթևիկ Մանուկյան. Իսլամական արմատականությունը Վրաստանում. Նոր միտումներ և մարտահրավերներ..... 120
Lilit Harutyunyan, Tatevik Manukyan. Radiacal Islam in Georgia: New Trends and Challenges
Лилит Арутюнян, Татевик Манукян. Исламский радикализм в Грузии: новые тенденции и вызовы

Վահե Հակոբյան. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտի արաբատառ ֆոնդի թիվ 1713 և Սաուդ թագավոր համալսարանի թիվ 6770 ձեռագրերում առկա մեկնաբանությունների և ծանոթագրությունների համեմատական բնութագիրը..... 136
Vahe Hakobyan. Comparative Description of the Commentaries and Annotations in the 1713 Manuscript of the Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts of the Arabic Fund and the 6770 Manuscript of King Saud University
Вәгә Ақоян. Сравнительное описание комментариев и сносок рукописи № 1713 арабского фонда Института древних рукописей имени Месропа Маштоца и рукописи 6770 университета короля Сауда

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, LINGUISTICS, ЛИНГВИСТИКА

Սվետլանա Մանուչարյան. Ոչ գրական (քարքառային և խոսակցական) լեզվաշերտը Հրանտ Մաթևոսյանի «Աշնան արև» ստեղծագործության մեջ..... 144
Svetlana Manucharyan. Non-Literary (Dialectal and Colloquial) Language Layer in «Autumn Sun» by Hrant Matevosyan
Светлана Манучарян. Нелитературный (диалектный и разговорный) лексический слой в произведении Гранта Матевосяна «Осеннее солнце»

Հռիփսիմե Սարգսյան. Անցյալ կատարյալ ժամանակաձևի ուսուցումը ՀՀ հանրակրթական դպրոցում..... 158
Hripsime Sargsyan. The Teaching of Past Perfect Tense at the Ra Secondary School
Рипсиме Саргсян. Преподавание прошедшего совершенного времени в средней Школе РА

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, LINGUISTICS, ЛИНГВИСТИКА

**ՈՉ ԳՐԱԿԱՆ (ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԵՎ ԽՈՍԱԿՑԱԿԱՆ)
ԼԵՉՎԱՇԵՐՏԸ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ
«ԱՇՆԱՆ ԱՐԵՎ» ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵՉ***

ՀՏԴ 81.28

DOI: [10.52063/25792652-2021.1-144](https://doi.org/10.52063/25792652-2021.1-144)**ՍՎԵՏԼԱՆԱ ՄԱՆՈՒԶԱՐՅԱՆ**

Գործիսի պետական համալսարանի հումանիտար մասնագիտությունների
ֆակուլտետի դեկանի պաշտոնակատար,
Արցախի երիտասարդ գիտնականների և
մասնագետների միավորման անդամ,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
թ. Գորիս, Հայաստանի Հանրապետություն
smanucharyan81@mail.ru

Հոդվածում քննել ենք «Աշնան արև» ստեղծագործության ոչ գրական (բարբառային և խոսակցական) լեզվաչափերը: Հետազոտության նպատակն է ներկայացնել այդ լեզվաչափերը ներառող տարրերի լեզվաոճական դրսևորումները: Այս նպատակից բխող խնդիրն է նկարագրել բնագրային քննվող իրողությունների առանձնահատկությունները:

Ուսումնասիրության բնագրում առկա գրական նորմից շեղվող խոսակցական ու բարբառային իրողությունները հիմնականում ընդհանրական են Արարատյան ու Ղարաբաղի բարբառների համար և մասնավորապես բնորոշ՝ Լոռու խոսվածքին: Դրանք տարբեր հնչյունափոխության հետևանքով ձևավորված բառային ու քերականական երևույթներ են: Այս ստեղծագործության մեջ ոչ գրական լեզվաչափերի բառերն ու արտահայտությունները գործածվել են հիմնականում գեղարվեստական միջավայրի ու կերպարների կերտման նպատակով: Նման ձևերով հարուստ է հատկապես կերպարների խոսքը: Ժողովրդախոսակցական ու բարբառային լեզվաչափերը գրականից տարբերվում են նաև անվանական ու բայական հարադրություններով, որոնք ևս տարածված են քննվող բնագրում: Բարբառային բառաչափերի մեջ դասվող բառաձևերն ու քերականական իրողությունները տեղայնացված բնույթ ունեն, որոնց անհրաժեշտ կիրառումը հուլյարտահայտչական երանգավորում է հաղորդում գեղարվեստական խոսքին:

Հետազոտության ընթացքում գործածվել են համադրության և համեմատության մեթոդներ:

Այսպիսով՝ քննվող լեզվանյութի մեջ ներկայումս գրական ձևերից հետո պզալի կշիռ ունեն ժողովրդախոսակցական, ապա և՛ բարբառային տարբերակները, քիչ են միայն Լոռու խոսվածքին հատուկ բառերն ու արտահայտությունները:

* Հոդվածը ներկայացվել է 15.01.2021թ., գրախոսվել՝ 19.01.2021թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.03.2021թ.:

Հիմնաբառեր՝ բարբառային բառեր, ժողովրդախոսակցական բառաշերտ, խոսվածքային բառաձևեր, լեզվաոճական դրսևորումներ, պատկերավորություն, ժողովրդական լեզվամտածողություն, գեղարվեստական խոսք, ոճական նշանակություն:

Հրանտ Մաթևոսյանը մեր այն գրողներից է, որոնք անվարան օգտվել են հայերենի հարուստ բարբառային ու ժողովրդախոսակցական իրողություններից՝ գործածելով դրանք կերպարակերտման, գեղարվեստական միջավայրի նկարագրման ու ամբողջացման նպատակով:

Հարկ ենք համարում նշել, որ լեզվաբաններից ոմանք «Աշխատանք» ստեղծագործության լեզվանյութի քննությանն անդրադարձել են մասամբ և տարբեր տեսանկյուններից⁴⁵⁸:

Ինդրո առարկա կյուրում առկա գրական նորմից շեղվող խոսակցական ու բարբառային իրողությունները, տարածված լինելով **Ում** ճյուղի՝ հիմնականում Արարատյան ու Ղարաբաղի բարբառներում, մասնավորապես Լոռու խոսվածքում, բառային ու քերականական մակարդակներին պատկանող այնպիսի երևույթներ են, որոնք ժամանակի հոլովությունում տարբեր հնչյունափոխություններ են կրել: Քննվող լեզվանյութի մեջ համաժամանակյա կտրվածքով գրական ձևերից հետո զգալի կշիռ ունեն ժողովրդախոսակցական ու բարբառային տարբերակները:

Մաթևոսյանի այս ստեղծագործությունը նույնպես ներառում է հաղորդակցման կենդանի բարբառային-խոսակցական և գրական լեզվատարբերակների հատուկ միավորների «...լեզվաոճական անկրկնելի հնարանքներով»⁴⁵⁹ կառույցների համադրումներ:

Ինչպես իրավացիորեն նշել է Ա. Մարությանը, «...ժողովրդախոսակցական բառերն ալելի շատ գործածել են այն գրողները, որոնք իրենց ստեղծագործություններում արտացոլել են ժողովրդի կյանքն ու կենցաղը, նրա հարագատ տարերքը, կենդանի խոսքը, բառ ու բանը, ժողովրդական լեզվամտածողությունը»⁴⁶⁰:

Գեղարվեստական խոսքին ժողովրդախոսակցական ոճին բնորոշ պարզության ու անմիջականության երանգ հաղորդելու միտումով հեղինակը կիրառել է բարբառային ու խոսակցական այնպիսի իրողություններ, որոնք լեզվի տարբեր մակարդակների միավորներ են:

Հնչյունական իրողություններ: Ում ճյուղի բարբառներում տարածված հնչյունափոխական երևույթներից է **այ>է** անցումը, որի արդյունքում առաջացած բառաձևերի մի մասը, հաճախադեպ կիրարկություն ունենալով, այսպես ասած, դուրս է եկել բարբառային լեզվաշերտից, ուստի դրանց մեծ մասը կարելի է համարել խոսակցական: Իբրև այդպիսին՝ առանձնացրել ենք **ես, եղ, էն** ցուցական դերանունները և դրանցից բաղադրված կազմությունները, որոնք ևս բավականին շատ են գործածված մաթևոսյանական արձակի էջերում. երբեմն մեկ նախադասության մեջ կարելի է

⁴⁵⁸Տե՛ս **Եգեկյան Լ.**, Հրանտ Մաթևոսյանի արձակի խոսքարվեստի մի քանի հարցեր, Երևան, 1986, 170 էջ, **Խաչատրյան Գ.**, Բարբառային-ժողովրդախոսակցական տարրերը Հրանտ Մաթևոսյանի ստեղծագործություններում, ՅՍՍՀ ԳԱ «Լրաբեր հասարակական գիությունների», Երևան, 1988, թիվ 3, էջ 23-32, **Հալաջյան Ս.** Բարբառային բառերը և նրանց ոճական արժեքը Հ. Մաթևոսյանի արձակում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», Երևան, 2001, 2(104), 171-177 էջ, **Հալաջյան Ս.** Հրանտ Մաթևոսյանի արձակի բառապաշարի շերտերը և դրանց ոճական արժեքը, Երևան, 2005, 192 էջ, **Հալաջյան Ս.**, Հրանտ Մաթևոսյանի արձակում բառագործածության ինքնատիպ իրողությունների մասին, Մաթևոսյանական ընթերցումներ, Երևան, 2017, 175-186 էջ, **Սահակյան Կ.**, Բարբառային բառերի և դարձվածքների կիրառությունը Հրանտ Մաթևոսյանի «Օգոստոս» և «Ճամբար» ժողովածուներում, Մաթևոսյանական ընթերցումներ, Երևան, 2017, էջ 187-198:

⁴⁵⁹ **Սահակյան Կ.**, նշվ. աշխ., էջ 188:

⁴⁶⁰ **Մարության Ա.**, Հայոց լեզվի ոճաբանություն, Երևան, «Նաիրի», 2000, էջ 210:

հանդիպել մեկից ավելի ձևերի, այսպես՝ «էս ինչո՞ւ է էսքան հանել, էս կարա՞մն էս ինչու է էստեղ»⁴⁶¹, «-էսպես ես ասում՝ հեռու, կարծես Յայաստանից դուրս է» (336), «...«էս մարդը իմն է»։ էլ մարդուն մայր չի ծնել, հենց էլպես պատրաստ եղել է» (339), «Գևա տես էլ ձին արածո՞ւմ է» (337), «էլ բլիդ կոճակն արձակիր»(413), «-էլտեղ անպետք գիրք չկա» (338) և այլն։ Բառասկզբում գործող այս հնչյունափոխությամբ այլ օրինակներ ևս խոսակցական լեզվաշերտը կազմող բառերից են, այսպես՝ *Էսօր*՝ «իմը իմ Փիլոն է, էսօր երկուսով երկու հավ ենք կերել»(373), *էգուց*՝ «-էգուց էլ ճաշը կտաքացնեք, էգուց չէ մյուս օրվա ճաշը Նազիրը կգա կեփի»(339) և այլն։ Իսկ բառամիջում այս հնչյունական անցմամբ ձևավորված տարբերակներում և նրանցից կազմված բառաձևերում Հ. Մաթևոսյանը սակայն պահպանել է գրական ուղղագրությունը, ինչպես՝ *փայտ>փետ-փետ*՝ «Մուրադեց Ռիսաբացը հանդ գևալիս տանձենուն փետը քաշեց»(338), «...քո փետածեծը ինձ տակ չարեց» (343), «...գիր գտան շեմքափետի տակ»(355), *եղբայր>ախպեր-ախպեր*՝ «վխպերը էլ էր ասում» (338), *հայր>հեր-հեր*՝ «Յերը էլ սոված սոված, ծարավ ծարավ» (338), *ծայն>ձեն-ձեն*՝ «...կախարդ, ձենը դուրս չգա» (349), *մայր>մեր-մեր*՝ «...այ մեր, մենք են ենք, ինչ որ դու ուզում էիր» (339), *կայծ>կեծ-կեծանալ*՝ «...տաբերտի շարուկը կեծանում էր» (360), *սայլ>սել-սել*՝ «-վել ես սարքո՞ւմ» (403), *գայլ>գել-գելերոց*՝ «...գելերոց լինես, նանի ջան»(355) և այլն։ Այս փոփոխությունը գործում է *երեխեք*, *տրդէ(ր)ք*, *տրդէս(ւ,դ)* օրինակներում, որոնցում «...գրաբարյան ընկած յ վերջնահնչյունը վերականգնվում է»⁴⁶² հորերից և հոգնակերտ մասնիկներից առաջ՝ ձևավորելով փակ վանկ, այսպես՝ «...չգիտեմ մերը պոծե՞լ է թե երեխեքս են կորցրել» (367), «...տղերքը էլ ողջ-առողջ պտույտ են գալիս շուրջը»(358), «...տղերքը բռնեցին թե...»(412), «-Տղես քեզանից սեր չտեսավ»(363), «...տղեղ էր սիրո արժանի լինելու» (363) և այլն։ Ժողովրդախոսակցական բառաշերտին կարելի է դասել նաև այլ հնչյունափոխություններ կրած բառաձևեր, ինչպես՝ *ե>ի՝ երեկոյ>իրիկուն* (Լոռու խոսվածքում՝ «իրիգուն»⁴⁶³)՝ «...իրիկունը տուն գա»(361), «...խոզարած Նիկալ պապը մի իրիկուն եկավ»(354), «...իրեց դռանը իրիկնամուտի մեջ կանգնել էին» (344), *եաւ>օւ*⁴⁶⁴, *բարեաւ>բարօւ*՝ «Բարոլ եկար, քաղաքացի. ուր գնացիր, ուր եկար» (347), նաև՝ բառասկզբի *ե>ի* անցում՝ հոլովման ժամանակ՝ *է-իշին-իշուլ*՝ «...հյուր եկավ՝ դազախեցի չարչին իշուլ...»(391), «-իշին ե՞ս դրել նանին»(366) և այլն։ Ընդգծված բառաձևերից մի քանիսը (*փետ*, *կեծանալ*, *սել*, *իշին*) մեր օրերում ևս հատկանշական են բարբառային բառաշերտին, քանի որ շարունակում են պահպանել տարածքային սահմանափակ գործառման բնույթը։ Խնդրո առարկա բնագրում հնչյունների անկմամբ ձևավորված բառաձևերը ևս բնորոշ են բարբառային ու խոսվածքային լեզվաշերտերին, այսպես՝ *հ<յ-ի՝ աջօղ* (<հաչ/ջօղ <յաջօղ)՝ (ժամանակակից ընկալմամբ դիտարկել ենք անկում, քանի որ Լոռու խոսվածքում «...յ-ն ընկնում է կամ վերածվում *հ-ի*»⁴⁶⁵, իսկ Արարատյան բարբառում կիրառական է նաև *հաջօղ* ձևը⁴⁶⁶)՝ «...որ տեսնես աջօղ է խփում թե անաջօղ» (360), *ր-ի՝ շընհավօր* (<շընհավօր<շնորհաւոր)՝ (որին հաջորդել է *ո>ա* առնմանումը՝ ձևավորելով շընհավօր տարբերակը, որն առկա է Արարատյան բարբառում⁴⁶⁷, որին և հաջորդում է *ա-ի* սղմամբ շընհավօր-ը)՝ «-Էկել եմ ձեր տունը շնհավորեմ...» (354), *Գիքոր*(<Գրիգոր)՝ «Գիքորի Մարգոն» (358)։ Հնչյունների անկմամբ և *ե>ի* հնչյունափոխությամբ ձևավորված տարբերակ է *ապի* բառաձևը՝

⁴⁶¹ **Մաթևոսյան Հ.**, Ծառերը, Երևան, «Սովետական գրող», 1978, էջ 344: Այս գրքից քաղված մյուս օրինակների մոտ փակագծերում այսուհետ կնշվի միայն էջը:

⁴⁶² **Ասատրյան Մ.**, Լոռու խոսվածքը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1968, էջ 58:

⁴⁶³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 51:

⁴⁶⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 59:

⁴⁶⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 79:

⁴⁶⁶ Տե՛ս **Մարկոսյան Ռ.**, Արարատյան բարբառ, Երևան, «Լույս», 1989, էջ 310:

⁴⁶⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 80:

եղբայր>ախպեր>ասպեր «1.մեծ եղբայր, 2. հայր, 3.հորեղբայր, 4. հարգական տիտղոս», որից էլ՝ *ասի* «1. հայր, 2. հարգական տիտղոս, որով դիմում են ավագ տղամարդկանց»⁴⁶⁸ «-Ալլի...ասի, եթե առանձին ասրեի, ասի»(347):

Արդի գրական հայերենից շեղում է նաև **ն** վերջնահանգ ունեցող **փռնից** բառաձևը, օր.՝ «Սիմոնը փռնից մի հինգ հաց վերցրեց, գնաց շաքար առնելու» (421) և այլն:

Հայտնի է, որ «...ժողովրդական լեզուն այժմ է ընկնում զարմանալի սեղմությամբ, հակիրճությամբ, որն արտահայտվում է նաև անձնանունների կրճատման, ձևափոխման մեջ»⁴⁶⁹: Հայերենի արևելյան խմբակցության բարբառներին հատուկ անձնանունների կրճատմամբ ձևերը, լինելով ժողովրդական լեզվամտածողության տարրեր, մտերմական երանգավորում են հաղորդում ուսումնասիրության առարկա բնագրին՝ կիրառված լինելով տարատեսակ կառույցներում շարահյուսական տարբեր պաշտոններով, միաժամանակ հասարակ գյուղացիների կերպարների կերտման ոճական հնարք են: Այսպես՝ *Աղավթի*, *Արմենակ*, *Արուսյակ*, *Նիկոլայ*, *Աստվածատուր*, *Արտաշես* անունների փոխարեն գործածել է *Աղուն*՝ «Աղունը նպատակին հասավ»(337), *Արմեն* կամ *Արմո*՝ «-Քո տարիքին Արմենը պիես էր գրել» (387), «Քեզ համար պալատ սարքեցինք, Արմո՛...»(351), *Արուն*՝ «Գնա, Արուն Զան, լուրը տար Ծմակուտին»(357), *Նիկալ*՝ «Լո՛ւյս դառնաս, Նիկալ պապի»(354), *Ասատուր*՝ «...լույս դառած Ասատուրը հորեղբայրը դիվոտում էր» (342), *Արտաշ*՝ «Արտաշը կոխոզը կողպտեց, կողպտեց»(338) և այլն: Խնդրո առարկա բնագրում, ի տարբերություն նշված տարբերակների, հաճախակի կիրառելիությամբ առանձնանում են «բաղաձայն+վերջնահանգ ո»⁴⁷⁰ կաղապարով կազմված բարբառային-խոսակցական անձնանունները, որոնք «...գործածվում են առունին, սովորական խոսակցության ժամանակ»⁴⁷¹, օր.՝ Մարգարիտի փոխարեն՝ *Մարգո*՝ «Գիթորի Մարգոն, Ներսեսի Մարգոն» (358), Տիգրանի փոխարեն՝ *Տիգո*՝ «Ատրեց Տիգոյին» (360), Փիլիպոսի փոխարեն՝ *Փիլո*՝ «-Փիլոյի ճկույթի հետ չեմ փոխի» (370), Երջանիկի փոխարեն՝ *Երջո*՝ «Լավ արադից Երջոյին մի բաժակ պիտի խմեցնել» (340), Համբարձումի փոխարեն՝ *Համբո*՝ «...որ սարքել էր Համբոյի գողությամբ»(347), Աթանեսի փոխարեն՝ *Աթո*՝ «Աթոյենց Ստեփանը տնկվեց» (353), Սարգիսի փոխարեն՝ *Սարթ*՝ «...որ Սարթն տվեց իբր թե անվարձ» (354) և այլն: Նմանատիպ ձևերը ժամանակի ընթացքում, կարելի է ասել, դուրս են եկել նեղ բարբառային գործածությունից: Անձնանունների բարբառային հնչատարբերակներից է Սմբատ անվան նախաձևը՝ *Սումբաթ* (վերջինս առկա է նաև վրացերենում⁴⁷²)՝ «Սումբաթի դռնից ծիկրակեց նրա անող-դնող Գոհարը» (409), նաև՝ *ու>ի* հնչյունափոխություն կրած *Մանիշակի*-ը՝ «Հորաթույր Մանիշակի հետ սկեսուրը կռվել էր» (350) և այլն: Բառերի ամփոփման հնչյունական իրողության խոսակցական ու բարբառային օրինակներից են⁴⁷³՝ *յեսիմ* «ես ինչ իմանամ»՝ «Արզումանյանի եղբայրը կին բերեց ռաստովներից Եսիմ ում» (345), *այտա*՝ «այ տղա»՝ «-Ալտալ ի՛նչ է»(340), *համմե*՝ («իրամմե<ի՛նչ իրամմեցիր<ի՛նչ եք իրամայել⁴⁷⁴» «ի՛նչ, ի՛նչպես»՝ «Համմե՞»(402):

Մեկ այլ դեպքում բաղաձայնների կուտակումից խուսափելու՝ լեզվի բարեհնչունության պահանջով ավելացնում են տարբեր ձայնավորներ: Խոսվածքային լեզվաշերտի մեջ կարելի է դասել բառաճման ժամանակ **ը-ի** հնչյունափոխված հետևյալ բառերը՝ «Հովրտի տերտերը ասել էր» (355), «Եղրչի Արուսյակ քոջ հարսանիքով» (426),

⁴⁶⁸ Տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2001, հ. 1, էջ 94:

⁴⁶⁹ **Հարությունյան Հ.**, Գեղարվեստական խոսք, Երևան, «Սովետական գրող», 1986, էջ 266:

⁴⁷⁰ **Խաչատրյան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 26:

⁴⁷¹ **Ասատրյան Մ.**, նշվ. աշխ., էջ 97:

⁴⁷² Տե՛ս **Աճառյան Հ.**, Հայոց անձնանունների բառարան, Երևան, 1948, հ. 4, էջ 537-538:

⁴⁷³ Տե՛ս **Մարկոսյան Ռ.**, նշվ. աշխ., էջ 82:

⁴⁷⁴ Տե՛ս **Մալխասեանց Ս.**, Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, ՀՍՍՌ պետ. հրատ., 1944, հ. 3, էջ 145:

«Ավետոքի քրաղացատեղերից» (420), որոնցում, կարծում ենք, հեղինակը պահպանել է ը-ով հնչատարբերակները՝ ընդգծելով խոսվածքին հատուկ վերջընթեր շեշտադրությունը և իբրև արտահայտչամիջոց՝ դրանով ևս տարբերակելով իր կերպարների խոսքը, քանի որ Լոռու խոսվածքում ը-ի համեմատաբար լայն կիրառություն ունի:

Ժողովրդախոսակցական ոճին բնորոշ է նաև մտքի արտահայտում վերհատույթային միավորի՝ հնչերանգի միջոցով, օր.՝ «Հերո էլ սոված սոված, ծարավ ծարավ»(338), «-Չէ՛, չէ...»(338), «...թո պապ Աբելը, խո՛ր գևա» (340), «Էլ պրծա՛վ, չէ՛, էլ ծեծ չեմ ուտի» (360), «Երանի քե՛զ» (374), «-Հա՛, -մռռաց Արուսը...» (371), որոնք ձևով գրական են, իսկ իմաստով՝ խոսակցական, երբեմն էլ՝ բարբառային շեշտադրությամբ, օր.՝ «-Վա՛նքերեցի, -կանչում էին Է՛ վերևներից...(349), «Այ տղա, է՛յ, սի՛մոնագու, թևիդ կբռնեմ ու դուրս կչպրտեմ, վա՛յրոդագու...» (375), «...աչքալույսն ի՛րիկս» (401), «-Այո...խեթը՛դ» (429) և այլն: Հարկ է նշել նաև, որ բառի վերջնավանկային ձայնավորը երկարացվում է հարցական հնչերանգով արտասանության դեպքում, ինչն էլ երաժշտականություն է հաղորդում Լոռու խոսվածքին⁴⁷⁵, օր.՝ «Բա են լավ-լավ տերտերներո՛ր» (362), «Եսի՛մ, Էնքան հանկարծ եկար»(345), «Համմե՛»(402) և այլն: Նման օրինակներով ավելի է ընդգծվել ժողովրդախոսակցական բնույթի տարրը, որը հեղինակը գործածել է կերպարների խոսքին հուզարտահայտչական մտերմական երանգ և գնահատողական վերաբերմունք հաղորդելու համար, նաև՝ տիպականացնելու բարբառախոս կերպարներին:

Բառապաշարային իրողություններ: Ժողովրդախոսակցական ու բարբառային բառերը ինքնանպատակ չեն Հ. Մաթևոսյանի այս ստեղծագործության մեջ ևս: Պատահական չէ, որ մեր կողմից քննվող նյութում հեղինակի պատկերած գեղարվեստական միջավայրն ամբողջանում է **Ծմակուտ** անունով՝ բաղադրված *ծմակ* արմատից, որը մի շարք բարբառներում պահպանվել է «1.հյուսիսահայաց անարև, սովերոտ տեղ, 2. անտառ»⁴⁷⁶ իմաստով, և «տեղ կամ ինչ-որ բանով հարուստ վայր» նշանակությունն ունեցող *-ուտ* ածանցից, օր.՝ «Մոսկվայից, **Ծմակուտի** վրայով, Երևան են հասնում մի 100 րոպեում»(336): Բարբառային պարզ, միաժամանակ անհրաժեշտ ու բազմաբովանդակ նման բառի միջոցով «...հնարավոր կլինի ասելիքը «չասելով ասելու» և կռահումը ընթերցողին թողնելու...»⁴⁷⁷ ինքնատիպ ոճական հնարք կիրառել: Արձակագիրն այս հատուկ անունից ստեղծել է հասարակ գոյական, որով բնութագրել է միամիտ, պարզ ու համակերպվող կերպարներին անգամ մեկ բառով կամ արտահայտությամբ՝ նրանց հակադրելով պայթարող, համարձակ ու հնարամիտ կերպարներին, օր.՝ *ծմակուտեցի*՝ «...եթե Վանքերի կողմին է քաշել՝ չի կորչի, իսկ եթե, Սիրանուշ ջան, **ծմակուտեցի** է՛ թեկուզ հանրահաշվից էլ ուժեղ լինի» (337) և այլն: Այդպես և բարբառային կազմությամբ բառը, լինելով բնութագրական ու դիպուկ, կիրառված է որպես մականուն, օր.՝ «Մուրադեց **Ռիսաբագր** հանդ գնալիս տանձենուն փետը քաշեց»(338), «Գողի Արտաշը դրա պատասխանը տվեց» (357) և այլն: Դրանք, որպես «...գնահատողական երանգ ունեցող բառեր»⁴⁷⁸, բնականաբար արտահայտում են գրողի կամ նրա կերպարի գնահատողական վերաբերմունքը, ինչպես և ոճական այլ նշանակություն: Հարկ է նշել, որ նման երանգ ունի բնագրում տեղ գտած բարբառային բառաձևերի զգալի մասը, այսպես՝ *ըռիսավոր*, որը, կազմված լինելով *ռէիս*(<երախ) բառից, գործածվել է «1.*ագահ, աչքածակ, 2. ամենակեր, մեծաբերան*» իմաստներով՝ «...չունեն Ներսեսի ճարակությունն ու **ըռիսավոր** պաշտոնասիրությունը»(410). կարծում ենք՝ արտահայտում է նաև «1. *դիրք և արդեցություն ունեցող, 2. փխբ. պաշտոնավոր*»

⁴⁷⁵ Տե՛ս Ասատրյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 149:

⁴⁷⁶ Տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2002, հ.2, էջ 416,

Սարգսյան Ա. Յու., Ղարաբաղի բարբառի բառարան, Երևան, 2013, էջ 309:

⁴⁷⁷ Հայաջյան Մ., նշվ. աշխ., 2017, էջ 176:

⁴⁷⁸ Մարության Ա., նշվ. աշխ., էջ 209:

Նշանակությունները՝ «Դու որ մի քիսավոր մարդ լինեիր՝ գիտե՞ս ինչ կանեիր» (416), կամ *առնակուղ/առնակ(վ)ուտ/ըռնաուտ* (թրք. arnavut (այբանացի)), որը Ղարաբաղի բարբառում նշանակում է «շատակեր, որկրամոլ»⁴⁷⁹, Արարատյան բարբառում՝ «կատաղի, չար, երես առած» և «հաղթանակամ, վիթխարի»⁴⁸⁰, ըստ Լ. Եզեկյանի՝ «...հենց այս իմաստով էլ գործ է ածվում»⁴⁸¹ «...այդքան լեզու առնաուտ Իշխանի դեմ» (346) օրինակում: Կարծում ենք, որ այն ունի նաև «շատակեր» նշանակությունը հետևյալ օրինակներում՝ «Անունս Աղուն չեր, առնաուտ քուրդ էր, շա՛տ շատ էի ուտում իրենց չեղած հացը»(340), «-Առնաուտ, քուրդ, առնաուտ, քուրդ»(348): Տեղին ենք համարում նշել, որ ժողովրդախոսակցական լեզվում քուրդ-ն ունի «օտար, ոչ բարեկամասեր» իմաստը:

Բարբառային բառաշերտն են կազմում քննվող բնագրում առկա այնպիսի բառեր ու բառաձևեր, որոնք, ձևաբանական տարբեր ենթահամակարգերին պատկանելով, հատկանշական են կամ Արարատյան, կամ Ղարաբաղի բարբառային միավորներին, այսպես՝ *գոյական՝ կարտուլ*⁴⁸², «...կարտուլ է՝ կարտուլ էլ կեր»(338), *չափար՝ «չափարի* տակ թեքվում էր սկեսուրը» (342), *նանի՝ «-Հա, նանի ջան»*(344), «...եղպես աղյուս շալակած ապրես հարյուր տարի, նանի ջան»(347), *ջվալ՝ «...տեսավ դեղին կալերը և լիքը ջվալները»*(342), *յախուլ*⁴⁸³, «...պառավը եկավ, յախուլ դրեց փորին»(354), *ըշտարար*, որի բնագրային ձև *աշտարար-Մ*⁴⁸⁴ է՝ «Շողերը վար դրեց աշտարարը»(410-411), *ածական՝ մարյան*⁴⁸⁵, «...բռբռում էր մարյան ձիու պես»(426), *շաշ՝ «Կարդանենց շաշ Արտավազը»*(402), *բայ՝ թոխրել*⁴⁸⁶, «...ուզեց թորիսիչը գունել ու թորիսել կարտուրը» (422), «-Էլել եմ ձեր տունը շնհավորեմ»(354), «...շապիկների մեջ ոչիլ կար, երեխան բլթբլթոտել էր» (343), «Շողերը ցորեն էր քամհարում»(410), *շրդահարել՝ «շրուղերը թափահարել»՝ «Երեխան այգում էր, դեղձենին շրդահարում»* (360), *ճրդատվել՝ «մասնատվել»՝ «...Սիմոնը ճրդատվում էր կոլխոզի գործի և տան արանքում»*(353), *մակբայ՝ «...խեղճ Փիլոն կարեցածի չափ թռցնում հա թռցնում է կոլխոզից»*(365), «...երեսանց մխիթարում Աղունին» (346), *կասա՝ «...Էս գոլանին ձեզ հմար եմ շինել»*(354), *վերաբերական՝ «-Հաջողում»*(410), «...գեղեցկացել էս, հը առողջարան-մառողջարա՞ն չես գնացել»(426), *ծայնարկություն՝ «տո էլի՞ տնկվեցիր դեմս»*(342), «-Տղամարդ էս, տո, շուտ-շուտ արի» (418), «-Տո գնա, չեմ գալիս»(418), «-Ա դե հիմար-հիմար քիչ խոսիր»(414), «Ղահ, պահ, պահ, -ասաց Ադամը» (345), «Հը՛, -սպասեց Ադամը» (406), «...մարդիս հետ էլ՝ փիշի-փիշի» (364) և այլն:

Լռու խոսվածքային բառաշերտին են պատկանում *ական* «անկորուստ, լրիվ»⁴⁸⁷ ածականը, որը գործածական է նաև Ղարաբաղի բարբառում՝ *ական-սական* հարադրությամբ՝ «անխաթար, տեղը տեղին, կարգին»⁴⁸⁸ նշանակությամբ, օր.՝ «-Բա՛ չեկա՞ր տեսար խոզերը ական են, հավերը ական են»(383), նաև մակբայական կիրառությամբ՝ «...կայարանը լիքը ժողովուրդ-աղջիկ էս՝ բեռներդ ական պահիր»(382),

⁴⁷⁹ Տե՛ս **Սարգսյան Ա. Յու.**, նշվ. աշխ., էջ 66:

⁴⁸⁰ Տե՛ս Յայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2001, հ.1, էջ 100,

Մարկոսյան Ռ., նշվ. աշխ., էջ 321, 367:

⁴⁸¹ **Եզեկյան Լ.**, Յայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 2003, էջ 173:

⁴⁸² Տե՛ս Յայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2004, հ.3, էջ 68:

⁴⁸³ Այդ մասին տե՛ս **Հալաջյան Մ.**, նշվ. աշխ., 2001, էջ 172:

⁴⁸⁴ Մանրամասն տե՛ս **Խաչատրյան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 30-31:

⁴⁸⁵ Տե՛ս **Ասատրյան Մ.**, նշվ. աշխ., էջ 32, Յայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2007, հ.4, էջ 8:

⁴⁸⁶ Տե՛ս Յայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2002, հ.2, էջ 124:

⁴⁸⁷ Տե՛ս Յայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2001, հ.1, էջ 23:

⁴⁸⁸ Տե՛ս **Սարգսյան Ա. Յու.**, նշվ. աշխ., էջ 35:

աջջող՝ «Ոտքի տակ մի շատ աջող փայտ կար»(363), *այտա*«այ տղա» ձայնարկությունը, որը արագաբանության հետևանքով և դ-ի անկմամբ վերածվել է համադրական բարդության՝ ի սկզբանե ունենալով այդ նշանակությունը, ապա բառիմաստի ընդլայնմամբ դարձել է դիմելած, «դիմողական կոչական»⁴⁸⁹ ընդհանրապես, օր.՝ «-Այտա ի՛նչ է»(340), «-Այտա...այտա, նրա տեսածը իմ տեսածից շատ է»(414) և այլն: Նշենք նաև, որ հեղինակն իր կերպարների լեզվին բնականություն և տիպականություն հաղորդելու նպատակով միտումնավոր կրկնել է Լոռու խոսվածքից անբաժան «այտա» բառը, որ «...կարծես առանց այդ բառի խոսքն ու միտքը անավարտ կլինեին»⁴⁹⁰:

Մեր կողմից քննվող նյութում, ինչպես իրավամբ նկատել են, Յ. Մաթևոսյանն իր կերպարներին խոսեցնում է Լոռու տարբեր ենթախոսվածքներում⁴⁹¹ առկա բարբառային բառաձևերով՝ ոչ միայն ամբողջական դարձնելու նրանց նկարագիրը, այլև այդկերպ անհատականացնելու նրանց⁴⁹²: Այս կարգի լեզվական երևույթների հանդիպում ենք Սերոյի պատասխաններում՝ «-Բա՛ չեկա՞ր տեսար խոզերը ական են, հավերը ական են»(383), «-Վուլեյ-սրանցավարի հեգեց երեխան»(385), դարպասեցի «մերացուկ» խոսվածքին բնորոշ բառերից՝ արտահայտված Աղունի հիշողությունների ու երկխոսությունների մեջ՝ «...դեկտեմբերից չթողեց դասի գնամ իմ դարպասեցի մերացուն՝ անխնությունակ ա»: Ինքն ինությունակ էր...հշխանին իխշան է ասում. իխշան ճան»(384), «...տողք ծեծել էլ չէի կարող, անխնությունակ էի» (386) և այլն: Այս և նմանատիպ բարբառային բառաձևերի կիրառումը՝ իբրև ոճական հնարք, «...միանգամայն տեղին և արդարացված»⁴⁹³ է, քանի որ դրանք հնարավորություն են ընձեռում գրողին միտքն արտահայտելու սեղմ, բայց պատկերավոր, կերպարների խոսքը՝ ավելի բնական ու համոզիչ՝ միաժամանակ ստեղծելով գեղարվեստական միջավայրի երանգավորում: Այդպես և, օրինակ, խոզարած «Նիկալ պապի» խոսքի անմիջականություն և մտերմիկ երանգն ապահովում է բարբառային հնչողությամբ համապատասխան իրողությունների անհրաժեշտ գործածումը՝ «-Էլեյլ եմ ձեր տունը շնհավորեմ, այտա, էս ինչ լավ տուն ունեք ...էս գոալինի ձեզ հմար եմ շինել, ճաշ կուտեք, այտա... Վախեք ոչ, աման էլ կսարքեմ» (354-355) և այլն: Նկատելի է, որ բարբառային-ժողովրդական «...այս պարզ ձևերը պարզորոշ ընդգծում են հերոսների խոսքն ու կերպարը՝ ընթերցողին տեղափոխելով գուղական պարզ, ձևականություններից գերծ աշխարհը»⁴⁹⁴:

Բարբառային-խոսակցական լեզվաշերտի մասն են կազմում տարբեր ածանցներից բաղադրված բառաձևերը, որոնք ևս անընդունելի են արդի գրական նորմին, ինչպես՝ *ացու*՝ «...իմ ախպերացու Վալորը տակվերոց արեց»(372), «...ասաց դարպասեցի մերացուն» (345), *դրա թեք հորովածնով*՝ «...բաշեց իր տնացվի տեղը» (353), «...հշխան, մերացվին մի թող եղբան տանջի»(341), *ական*՝ «...դեռ հորենական օժիտի մեջ է քնում» (365), «...դարպասեցին տակվերոց արեց նրա մորենական գորգը»(345), *եցի*՝ «...տալ վանքերեցու ձեռքը. եթե վանքերեցին արժանի լիներ» (346), «...գրուցեց սևքարեցի պառավի հետ»(409), *իկ*՝ «...հո լնի՛կ չի»(357), *իչ*՝ «...ուզեց թորխիչը գտնել ու թորխել կարտողը»(422), *իք*՝ «...նրա տայիքն էլ վաթսուն ռուբլի է»(397), *վարի*՝ «...երեխան սրանցավարի ժպտում էր»(413), (*ա*)*վոր*՝ «...մի հատ ականջավոր գլխարկ»(366), *ուտ*՝ «...բայց լոբուտի կողքին այդպես էլ քնել էր»(422)] *ք՝ բաժինք*⁴⁹⁵, «Սիմոնի բաժինք վերմակի մեջ»(355), *բաժանք*⁴⁹⁶, «...ինչպես կար բաժանքի առաջին ձմեռը»(343),

⁴⁸⁹ Ասատրյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 147:

⁴⁹⁰ Սահակյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 193:

⁴⁹¹ Ահնիձորի, Զարինջի, Մարցի, Լորուտի, Թեղուտի և այլ ենթախոսվածքներ:

⁴⁹² Տե՛ս **Խաչատրյան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 25:

⁴⁹³ **Հալաջյան Մ.**, նշվ. աշխ., 2001, էջ 172:

⁴⁹⁴ Սահակյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 189:

⁴⁹⁵ Տե՛ս **Մարկոսյան Ռ.**, նշվ. աշխ., էջ 102:

⁴⁹⁶ Տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2001, հ. 1, էջ 147:

կայացրե՞ք՝ «Ապրիլին կայազգը սկսեց» (352), *օվի*՝ «Կով կթելը հեշտ չի, բայց սովորովի է» (359) և այլն:

Ինչպես գիտենք, «...ժողովրդական կամ խոսակցական են կոչվում այն բառերը, որոնք լայն գործածություն ունեն և հասկանալի են շատերի համար»⁴⁹⁷: Խոսակցական իրողությունները, կրելով ու արտացոլելով տվյալ ժողովրդի ազգային լեզվամտածողությունը, համաժողովրդական են իրենց հասկանալիությամբ ու գործածականությամբ և դրանով իսկ լեզվի, նաև *գեղարվեստական խոսքի (Ս.Ս.)* ժողովրդայնությունն ապահովող հիմնական միջոցն են⁴⁹⁸: «Աշնան արև»-ում ժողովրդախոսակցական լեզվաշերտը կազմող լեզվի տարբեր ենթահամակարգերին պատկանող միավորներն ու կապակցությունները «...աչքի են ընկնում ոճական և արտահայտչական բազմազան երազներով»⁴⁹⁹: Դրանք կարելի է պայմանականորեն տարբերակել հետևյալ խմբերի. **ձևով ժողովրդախոսակցական**, որոնք, ունենալով գրական Նորմին համապատասխան տարբերակներ, օժտված են ոճական իմաստային նրբություններով ու արժեքով. դրանց գրական ձևերը, սակայն, տվյալ համատեքստում չունեն Նույն արտահայտչականությունը, այսպես՝ «Արադը դրված է կես հավի մոտ» (405) (*օրի*), «Փեշք ես հազնո՛ւմ» (403) (*թղանցք*), «...մեկը տաք ու լուռ քթքոլում է շատ մոտիկ» (422) (*ծիծաղել, քրքջալ*), «...և Արմենակին չանթել է երևանցի մի սվաղած սևը» (411) (*հափշտակել*, շպարված), «...հազիվ առիթ է, չէրած բեռները կապի ու քոչի Երևա՛ն» (337) (*տեղափոխվել*), «...գնում եմ մեծիս տնավորեմ» (368) (*ամուսնացնել*), *եսիմ* «Եսիմ մ, Էնքան հանկարծ եկար» (345), «Արզումանյանի եղբայրը կին բերեց ռաստովներից Եսիմ ում» (345) (*չգիտեմ*), «-Լավ, լավ, թեզ մի սպանիր, կամագ արի» (420) (*դանդաղ*), «Յավան ե՛ս, Աղունիկ» (345) (*համաձայնել, հավանել*), «...պիտի գնայիր եղբորդ քառասունքին, մի երեսատեղի շոր չունեիր» (344) (*հանրության առաջ ներկայանալի*), «...Էդ արանքներում տակվերոց արեց» (345) (*ժամանակամիջոց, պահ*), «Մութաքայի մեջ՝ կար» (355) (*թիկնաբարձ*), «...մի քանի կոպեկ ես իրար գցել» (372) (*հավաքել, կուտակել, խնայել*), նաև՝ «...լայառ Շուշանը բահը առած վրա էր քշել» (427), «Ձիերը լոար էին» (427), «...Սերո ջան, մի դեկավար էլ հետը, որպեսզի թեզ քզի՝ թե ես խոտը Եստեղ դիր...» (385), «...փափուկ լուղուձու արեց» (423), «...մի երկու շաբաթվա իրիկուն-առավոտում կարվի» (423) և այլն:

Դժվար է գրական լեզվում գտնել կամ «...չկա այնպիսի բառ, որ կարողանա լիարժեք փոխարինել»⁵⁰⁰ բնագրում հանդիպող ժողովրդախոսակցական-փոխառյալ բառախմբին պատկանող հուզարտահայտչական երանգով *յար, ջան* և այլ բառերին, օր.՝ «Զոչարը գրնգում էր հասած արտերի վրա հանդով մեկ՝ լարոս, լարո՛ւ...» (349), «-Ոտքդ ցավում է՞, Սերո ջան» (382), «Կայ մամա ջան» (378), «Չէ՛, տատի ջան, չեմ ուզում» (345), «Ղոնարարը, Արուս ջան, Էն Է...» (368) և այլն:

Չեղինակը չի խուսափել կիրառել նաև բարբառային-խոսակցական բնույթ ունցող հասարակաբանություններ, որոնք հիմնականում առկա են երկխոսություններում և չեն ստվերում նրա խոսքարվեստը, օր.՝ «-Սեպերը ինչի՞ ես բացել» (426), «-Բա թո շան լավիկ կաց» (389), «-Ախչի...ախչի...» (370), «...Նրանք կգան, կլակեն, կթափեն...» (416), «-ձենդ կտիր, քած» (363), «-Արա՛, Սամվե՛լ» (364), «...հովիվները խեղճ ջղայինին տվել են ֆերմայի ամբողջ երեսուն գամփռի ռեխը» (426), «Կկյազ Իշխանի տանը ես քոծ էի» (345), «-Քամակը բաց հերն է» (371), «...Որ կողքներիս ծնի ու սրտներիս ցավ տա» (350), «-Գնում եմ թո մեր Արուսին իշին դնեմ» (350) (*հայիռել*), «-Մեր ցեղը գործ է անում, լպստվելու

⁴⁹⁷ **Մարգարյան Ա.**, Ժամանակակից հայոց լեզու, Բառագիտություն, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1993, էջ 185:

⁴⁹⁸ Տե՛ս **Հարությունյան Յ.**, նշվ. աշխ., էջ 252:

⁴⁹⁹ **Մարտիկյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 209:

⁵⁰⁰ **Ղամոյան Լ., Սարգսյան Մ., Զարտաշյան Ա.**, Երևանի խոսակցական լեզուն, Երևան, «Մուկետիկ», 2014, էջ 43:

ժամանակ չունի»(363), «- Դե ռա՛դ եղիր, թո դես ուղարկողի հերն անիծեմ» (419), «Ախչի, տո հարսիդ հերն էլ թաղեմ» (372) և այլն:

Արտահայտման ձևով գրական, սակայն իմաստով ժողովրդախոսակցական են, օրինակ՝ «-Յենց ապրես, - գզվելով խնդրեց Սիմոնը,- հենց ապրես, ձենդ կտրիր» (418) (գովեստ կամ սրտնեղություն), «Չարսը տեսես ինչ ցեղ է լինելու»(339) (տեսակ, բնույթ), «...երեխիս կերար, երեխիս հոգին կերար»(360)(չարչարեցիր, տանջեցիր), «...իսկ թո էր լավ հերը քերանը ծուռ կանգնած էր մոտները» (340) (խեղճուկրակ, անճար, 2.անխոս), «...այս սկեսուրը մազերից բռնեց ու կողպեթով աղաց կողերն» (346), «Արմենի կողը հաստ է»(416), «Գիշերվա էն դառը կեսին»(380), «...տո էլի՞ տնկվեցիր դեմս» (342), «Քո բռնած գործերը» (395), «էդ ինչի՞ ես կոխել տունդ» (350), «Իմ տղերքին ես տվել եմ առողջություն ու մի ձեռք անկողին»[15,373], «Պատերազմի ժամանակ մի փող կարտողով ապրում էիս»(371) «...ես տներին-դռներին լավ կնայես» (405), «-Տնայե՛ն ն-ժպտաց Աղունը»(402), ձայնարկություններից՝ «Ա՛յ ախչի» (411), «հ՛... դարպասեցի...»(419), «-հա՛...ներծծվելը էն ներծծվելն է էլի» (384)], «-Ե...թո՛ւ» (419), «Ու բշելով անկողին.-Քոչ, քոչ, քոչ»(397) և այլն: Այս բառախմբի բառերից փոխանվանական կիրառությամբ գործածված է պղինձ-ը՝ պղծե կաթսա բառակապակցության փոխարեն՝ «Մանեն կռացած պղինձ էր լվանում, որ չղմռաց՝ պղինձը գլխովդ կտամ...»(348), տասներորդում-ը՝ համապատասխանելով տասներորդ դասարանում արտահայտությանը՝ «-Ես տարի Նոր վերջացնելու է, տասներորդում է» (415), Նույնն է՝ յոթերորդը՝ «-Յոթերորդը վերջացես կգնաս» (400), լիտրանոց՝ մեկլիտրանոց շիշ կառույցի փոխարեն՝ «...ասաց Սիմոնը, լիտրանոցը տարավ...» (402) և այլն: Ինքնատիպ են նաև վրա կապի իմաստային դրսևորումները, այսպես՝ «Մի երկու ամսվա վրա որոշեցին»(346) «հետո», «Վրա ութերորդ օրը ցավերը բռնեցին»(350) «ղնթացքում» իմաստով, իսկ հարադրությունների մեջ՝ «...պառավը վրա բշեց Մանեին»(348), «...որպեսզի հետո վրա տա ավելի չար ու սուր»(427) «հարձակվել» նշանակությամբ: Այդպես և բաշել բայը իմաստային տարբեր կիրառումներ ունի, որոնք արտահայտվում են միայն համատեքստում՝ «...թո բաժին տանջանքը ես արդեն բաշել եմ»(343) «կրել, դիմանալ», «...զիտեր թե ինչ կլինի բաշած նա դարպասեցի մերացվի ձեռքին»(347) «հանդուրժել», «Չի հասկանում, բեռուն է բաշել» (337) «նսնակել», «Մուրադեց Ռիսաբացը հանդ գնալիս տանձենուն փետը բաշեց»(338) «գողանալ, տանել», իսկ կրավորական տարբերակը՝ «անցել» իմաստով՝ «...բեզանից էլ խոզի ոջիլ էր բաշվել երեխայի վրա»(355) և այլն: 3. Մաթևոսյանը, հարազատ մնալով իր որդեգրած սկզբունքներին, իր կերպարների ապրած գեղարվեստական ժամանակաշրջանն ամբողջապես չէր կարող արտացոլել առանց ռուսերենից անցած փոխառությունների ու օտարաբանությունների, որոնք, խոսակցական բնույթ ունենալով, ըստ հարկի համադրվել են գրական տարբերով, օր.՝ «Սյուլիտ և քյուրոկրատ» (341), «Ես քեայիստ եմ»(370), «...թող գնա իր տեղը գտնի: Վայր՝»(417), «Վանքերի կնյազ Նիկոլը»(377), «-Աղջիկը ինժեներ է» (368), նաև՝ «...խեղճ Փիլոն կարեցածի չափ թոցնում հա թոցնում է կոլխոզից» (365), «Շոֆերին ասել եմ...» (429), «Արմենակը թերթերում շրջկոմների քարտուղարներ է քննադատում» (364), «ժուռնալիստների միությունը...»(341) և այլն:

Քերականական իրողություններ: «Աշնան արև» վիպակում ոճական ուրույն նշանակություն ունեն հատուկ անունների ուղիղ ու թեթ հոլովածների միասին կիրառությունները. նման կերպ անձինք տարբերակել են միմյանց, ինչը բնորոշ էր ժողովրդախոսակցական լեզվին, օր.՝ «Ես Եզորի Սիրուչը չեմ»(364), «Սաթյի Լուսիկն»(412), «Քոչարի Չրանտը Կիրովական ավտո է առել» (408), «Վրացոնց Արշակի Սուրենն էր» (413), «...ամենասիրունը Սիմոնի Աղունն է» (405), «Լևոնի Ելենը սիրուն է»(405), «...իմ սկեսուրը Աբելի Աղունն է եղել» (375) և այլն, այդպես և՝ «գերդաստան, ցեղակցություն» մատնանշող -էնք հոգնակերտ մասնիկի սեռական հոլովածնով հարադրությունները, օր.՝ «Մուրադենց Սրբուհին»(357), «Մելքունենց Իվանը»(410), «Աթոյենց Ստեփանի տունն»(408), «Վարդանենց Արտավազը» 402] և այլն: Այսօրինակ

կիրառությունները ճանաչողական ու բնութագրական են կերպարների համար, միաժամանակ ընդգծում են նրանց անհատականությունը:

Այս կարգի իրողություններից հետաքրքրական են նաև հատուկ անուններից հասարակների կազմությունները մաթևոսյանական ընտրության տեսանկյունից, այսպես՝ «...Այ տղա, է՛յ, սի՛մոնագու, թևիցդ կբռնեմ ու դուրս կշարտեմ, վա՛րողագու...»(375), «...եսի՞մ ինչ սիմոնագվի բաժին է դառնալու հովիտներում»(410) և այլն: Վերջիներս, լինելով ոճականորեն ակտիվ, արտացոլում են խոսակցի գնահատողական վերաբերմունքը: Մեկ այլ դեպքում ոճական նպատակներով տրամայից շեղում է տեղանունների հոգնակի թվով կիրառությունը, որն «...արտահայտում է տվյալ վայրը և նրա նման այլ վայրեր իրենց ամբողջ ընդգրկմամբ»⁵⁰¹, օր.՝ «Արզունանյանի եղբայրը կին բերեց ճաստովներից եսիմ ում» (411):

Արդի գրական հայերենի հոգնակի թվով գոյականներից տարբերվում են կիրառված *թթներ*, *փեշներ* ձևերը, որոնք հատկանշական են խոսակցական լեզվին, օր.՝ «...չուկան թթներիս տակ է»(337), «...սրանք՝ փեշները քշտած աղջիկ փնտրեցին» (365): Իսկ գրաբարից ավանդված արմատից և **-եր** հոգնակերտից բաղադրված *«կռներ»*-ը համաժամանակյա կտրվածքով բարբառային է, օր.՝ «Սիմոնիս կռներին մատա՛ր»(344): Մեր կողմից քննվող նյութում առկա է Արարատյան և Ղարաբաղի բարբառներին բնորոշ **-նի** հոգնակերտով հետևյալ կիրառությունը՝ «...ես գրալինի ձեզ հմար եմ շինել»(354):

Ոչ գրական **-ք**, **-անք**, **-ենք**, **-օնք** հոգնակերտ թեթույթներով կազմությունների ուղիղ ու հիլովված տարբերակները, տարածված լինելով ժողովրդախոսակցական լեզվում, բարբառային երանգ են հաղորդում մաթևոսյանական արձակին, օր.՝ «...չգիտեմ մերը արծե՛լ է թե երեխեքն են կորցրել» (367), «...տղերքը էլ ողջ-առողջ պտույտ են գալիս շուրջդ»(358), «...դուրս գցեց հորանց տված մահճակալը» (354), «Աղունը Վանքեր հորանց էր գնացել»(355), «...պապոնք ունեիր»(363), «...իմ պապոնց տուն էլ եկել էր իմ մոր պապոնց տնից»(369) և այլն: Հավաքականության իմաստ ունեն *-եցի* ածանցի հոգնակի ուղղականով բառաձևերը՝ «...միրգ ծախելու եկած ղազախեցիք»(346), «...նրա գորգը գործեն հովիտեցիք»(368) և այլն:

Ոչ գրական նորմին հատուկ լեզվական հետաքրքրական իրակություններ են նաև բայական հարադրությունների՝ **-ք** հոգնակերտի սեռական-տրական հիլովաձևով արտահայտված վերադիրները, ինչպես՝ «...գելերոց լինես, նանի ջան»(355) *«գայլերի բաժին դառնալ»*⁵⁰², *«Տերտերոց լինես, նանի ջա՛ն: Գիր անել էր տալիս, գելերոց լինես»* (355), «...հիմա հավերն էլ աղվեսերոց կլինեն» (356), «Օժիտի կարպետը դարպասեցին եղ արանքներում տակվերոց արեց»(345), «...իմ ախպերացու Վալորը տակվերոց արեց»(372) (վերջինս համարժեք է խոսակցական լեզվում տեղ գտած *տակով* (Ղարաբաղի բարբառում՝ *տակավ*) *անել* հարադրությանը՝ *«գողանալ, յուրացնել, թաքցնել»*⁵⁰³ իմաստներով) և այլն: Այս կազմությունները դարձվածային միավորի արժեք ունեն: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ Լոռու որոշ գյուղերում միավանակ մի շարք բառերի հոգնակին կազմում են **-ան** մասնիկով, իսկ մյուսներում՝ համարժեք **-եր(-եր)**-ով, օր.՝ *գայլ>գյէլ, հոգ. ուղղ.գլիլան-հոգ.սեռ. գլիլանց*⁵⁰⁴: Կարծում ենք՝ վերոնշյալ մյուս ձևերը թերևս առաջացել են համաբանության հետևանքով կամ այլ բարբառային միավորի ազդեցությամբ⁵⁰⁵:

⁵⁰¹ Մկրտչյան Ռ. Խ., Ժամանակակից հայերենի ձևաբանական ոճաբանություն, Երևան, ԶԳԱ հրատ., 1991, էջ 75:

⁵⁰² Տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2001, հ.1, էջ 234:

⁵⁰³ Տե՛ս Սարգսյան Ա. Յու., նշվ. աշխ., էջ 708:

⁵⁰⁴ Տե՛ս Ասատրյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 18:

⁵⁰⁵ Կարևո բարբառում **-ք** հոգնակի ստացող որոշ գոյականներ հոգնակի սեռականում ստանում են **-օց** (տե՛ս Մկրտչյան Զ. Մ., Կարևո բարբառը, Երևան, ԶՍՍՌ ԳԱ հրատ, 1952, էջ 45):

Ինչպես ուղիղ, այնպես էլ թեթ հոլովածների հողառությունը ևս բնորոշ է Լոռու խոսվածքին⁵⁰⁶, ուստի խնդրո առարկա նյութն անմասն չէ նմանաբնույթ կազմություններից, օր.՝ *սեռական*՝ «...տանձնունը փետը բաշեց» (338), *գործիական*՝ «Մեջների խոճովը Սիրանն էր» (348) և այլն: Ստացական հողով տարբեր հոլովածներով կազմությունների մի մասը բարբառային լեզվաշերտի մեջ են դասում, իսկ մյուս մասն էլ, բաղադրված ընդհանուր հայերենյան արմատներից, ավելի մոտ է ժողովրդախոսակցական լեզվին, այսպես՝ *սեռական*՝ «-Ախպերը...ախպորը ցավը տանեմ»(339), «...տղիղ հերն էլ անիծեմ»(372), «...շուկան քթներիս տակ է»(337), մեկ այլ դեպքում կապակցությամբ՝ «Քո լեզվիդ տերը մեռնի, քո լեզվիդ»(411), *հայցական*՝ «Տղերանցը ուղարկել ես»(409), *բացառական*՝ «-Վեր թռիր տեղիցը...»(337), «Աղջկանիցը տեղեկություն ունե՞ս» (429), *գործիական*՝ «...պղինձը գլխովդ կտամ»(348) և այլն: Նկատելի է, որ ստացական հողով բառաձևի և դերանվան սեռական հոլովի համատեղ կիրառությունը նպաստում է իմաստի ընդգծմանը⁵⁰⁷: Ներգոյական հոլովի իմաստն արտահայտել է գրաբարից ավանդված *միտս* «մտքումս» (<ի միտս) բառաձևով՝«...Մի բան էր միտս, մոռացա»(383):

Բարբառային բառաշերտին հատուկ *ստացական դերանունների* հոգնակիանիշ ձևերի օրինակներից են՝«-Իմո՛նք որտեղ են ծնվել» (374), «Քոնոնք գուցե ավելի ծանր լինեին»(369), «...քոնոնք բուրդը լվացած չե» (369) և այլն, որոնք ևս նպաստում են մտքի սեղմ արտահայտմանը:

Խնդրո առարկա բնագրում հանդիպում են Լոռու խոսվածքին, ինչպես և Ղարաբաղի բարբառին բնորոշ ըղձական եղանակի ապառու ժխտականի կազմություն՝ **ոչ** հետադաս մասնիկով⁵⁰⁸, օրինակ՝ «Վախեք ոչ, աման էլ կսարքեմ»(354-355):

Նկատելի է, որ բարբառային բառաշերտի մեջ դասվող բառաձևերն ու քերականական իրողությունները, ունենալով տեղայնացված բնույթ, ոճականորեն լիցքավորված տարրեր են:

Ժողովրդական լեզվամտածողությանը հարազատ մնալով՝ արձակագիրը ժամանակի պարագան արտահայտել է գոյականի ներգոյական հոլովածնով, օր.՝ «...Էդ արանքներում տակվերոց արեց»(345) «...Մի երկու շաբաթվա իրիկուն-առավոտում կարվի» (423) և այլն: Հրամայական եղանակաձևին հորդորական իմաստ ու մեղմ երանգ է տալիս **մի** բառ-մասնիկը⁵⁰⁹, «-Էն երեխայի դպրոցին մի հետևիր,-ասաց Աղունը,-վատ է սովորում...» (429):

Ժողովրդախոսակցական բնույթ ունեն նաև բնաձայնական հիմքից բաղադրված բայերը, որոնց ըստ հարկի գործածումը ևս գնահատողական ու հուզարտահայտչական երանգավորում է հաղորդում կերպարների ու հեղինակի խոսքին, այսպես՝ «...հին ցավը օձի պես մի պահ չիչիպաց փորում»(342), «...պատուհանի մոտ քթերում ընդդնդաց»(345), «...որ չըմռաց՝ «պղինձը գլխովդ կտամ» (348), «Սիմոնը ըստընդեղով կամուրջն անցավ»(413), «...ըռըռում են կամ բառաչում» (421), «...աչքերը ճայճայցնելով»(365), «...երեսուն հավը չիչիչկալով ձու է ածում»(364) և այլն:

Ուրույն դրսևորումներով կիրառված են բարբառային ու ժողովրդախոսակցական բառաշերտերին պատկանող հարադրավոր բայերը, դրանցից կազմված դարձվածային միավորները, որոնք, օժտված լինելով ոճական տարատեսակ նրբերազներով ու նշանակություններով, պատկերավորություն են հաղորդում Մաթևոսյանի այս բնագրին նույնպես: Այսօրինակ իրողությունների՝ բարբառային ու ժողովրդախոսակցական լինելու սահմանները դժվար է որոշել. կարծում ենք՝ թերևս *բարբառային* կարելի է համարել այն արտահայտությունները, որոնց կիրառությունը սահմանափակվում է որևէ բարբառով,

⁵⁰⁶ Այդ մասին տե՛ս **Ասատրյան Մ.**, նշվ. աշխ., էջ 96:

⁵⁰⁷ Մանրամասն տե՛ս **Մարկոսյան Ռ.**, նշվ. աշխ., էջ 140:

⁵⁰⁸ Տե՛ս **Ասատրյան Մ.**, նշվ. աշխ., էջ 134:

⁵⁰⁹ Տե՛ս **Մկրտչյան Ռ.Խ.**, նշվ. աշխ., էջ 235:

իսկ մյուսները, որոնք ընդհանրական տարածում ունեն արևելահայ խոսակցական լեզվում *ժողովրդախոսակցական*, օր.՝ *բարբառային*՝ «պառավի յուրի հախից մի լավ էկան, կճուճը կես էր ընկել» (348), «բլուրների արանքից կարկուտը փախս է ընկնում» (336)], «Մանե հարսը նրանց թաթուն քսի էր տալիս» (346), «- Յենց ապրես, ռադ եղիր՝ աչքս թեզ չտեսնի» (419), «Այ տակնապոկ լինի թո լեզուն» (393), «...բաղաթում իմ ընչին ոչ մի կնիկ քազի չի տա»(402), «...տանդ վրա չար աչք կա, ուզում են բախտը կապել» (355) և այլն, *ժողովրդախոսակցական*՝ «հարյուր տարի է՝ ճաք է տվել մեծ ժայռը» (336), «...Աղունիկ, Սիմոնից մարդ սարքիր»(339), «...ծուխը ես էր տալիս» (343), «...ինչպես են շաղ գալիս կրակները» (361), «...տանես քամուն տա՛ս» (370), «...բո դռնից էիր աչքիդ գոռ անում»(360), «...պառավին մատ են արել»(368), «...սրանք՝ փեշները քշտած աղջիկ փնտրեցին» (365), «Յամբո հորեղբայրը մի ժամանակ լավ թափ է վեցրած եղել» (408), «...ապրուստի գուլին էլ հողեմ»(355), «-Տակուգուխ ես անում» (415), «...Սամվելիս գա՛վր տանեմ»(369), «-Յամովր՝ դեռ համով է, համը տեսնենք երբ է դուրս գալու»(414), «...էդ ում են մարդի տալիս, ախչի»(345), «-Ախչի, գործի՞դ գևա» (374), «...ուժեղների դեմ մոռանում են, որ լեզու ունեն»(347), «Գիրկապ լինես դու, Արո՛ւս» (378), «Քո լեզվիդ տերը մեռնի, թո լեզվիդ» (411), «...Ճմակուտի կողմը քերանը կապած է» (375), «Նրա հացում աղ կար» (374), «Յողի տակ հանգիստ չունենա թո պապ իշխանը»(339), «...Լո՛ւյս դառնաս, Նիկալ պապի» (355), «Ոչ մեկի գուլին էլ լուղումեղրի մեջ չի» (429), «...ու դու էլ երեսդ դեմ էիր արել» (345) և այլն:

Չայտնի է, որ խոսակցական լեզուն գրականից տարբերվում է նաև անվանական ու բայական հարադրությունների տարածված կիրառականությամբ: Նմանաբնույթ բարդությունները բնորոշ են և՛ Արարատյան ու Ղարաբաղի բարբառերին, և՛ Լոռու խոսվածքին: Մեր կողմից ուսումնասիրվող բնագրային նյութը ևս հարուստ է կրկնավոր ու հնչյունափոխված անվանական հարադրությունների հետաքրքրական ու ինքնատիպ դրսևորումներով, որոնք, տարբեր խոսքիմասային պատկանելություն ունենալով, «...Մաթևոսյանի լեզվաոճական յուրահատկություններից»⁵¹⁰ են: Չարկ ենք համարում նշել, որ բարդությունների անհնչյունափոխ բառարմատները հիմնականում գրական նորմին համապատասխան տարրեր են, իսկ կրկնության դեպքում դրանք, իբրև ժողովրդախոսակցական լեզվում կիրարկվող իրողություններ, ոճական նշանակություն ունեն՝ պատկերավորություն հաղորդելով ոչ միայն կերպարների, այլև հեղինակի խոսքին: Լեզվի ստորոգական մակարդակում դրանք տարբեր շարահյուսական պաշտոններով են կիրառվել, այսպես՝ *ենթակա*՝ «ես դառւում-մաւուման, ինձոր-մնձորը, հինգ հարյուր հատ ձու-մուն՝ գրո»(368), *որոշիչ*՝ «-Տաք-տաք գլխարկ» (408), «...թղթով հատ-հատ փաթաթածը ձու էր»(344), «Բա են լավ-լավ տերտերներդ» (362), *ձևի պարագա*՝ «...փող հաշվել չգիտի, քուռ-քուռ ստանում է, քուռ-քուռ էլ ծախսում»(337), «Սիմոնը նայում էր ու խեղճ-խեղճ ժպտում»(345), «-Մենք կամագ-կամագ ապրում ենք» (410), «Ենպես էլ կարևոր-կարևոր գալիս է՝ տեսնողը կասի...»(420), «-Երեխա-երեխա մի խոսիր, հենց ապրես» (416), «-Յիմար-հիմար քիչ խոսիր» (429), «...բարձր-բարձր գրուցեց սևբարեցի պառավի»(409), «-Տղամարդ ես, տո՛, շուտ-շուտ արի» (418), «...հերդ վեր կացավ ու հիվանդ-հիվանդ գևաց Յովիտ» (415), *ժամանակի պարագա*՝ «Կափարիչը հիմա-հիմա անաղմուկ էլնելու էր տեղից»(378), *բաղադրյալ ստորոգյալ*՝ «կարգին տղա՛ է, թե՛ լածիրակ-մածիրակ է» (400) և այլն: Իբրև *պարզ ստորոգյալ* կիրառել է բայարմատի կրկնությամբ՝ «Յիմա տրաք-տրաքելու էր շան հաչոցը»[15,379], նաև բայական հարադրության վերադրի կրկնության բարբառային տարբերակ՝ *ես-ես անել*՝ «...պառավը ես-ես արեզ»(348) *«նախանջել»*: Նկատելի է, որ ընդգծվածները հիմնականում արտահայտում են հատկանիշի գերակայություն, իմաստի սաստկականություն, բազմակիություն, տևականություն, երբեմն էլ՝ անորոշություն:

⁵¹⁰ **Խաչատրյան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 28:

Արձակագրի գրական ինքնատիպ կիրառումներից կարելի է համարել արմատի կրկնությունը և գրաբարյան նախդրից բաղադրված անվանական վերադրով կազմությունը, որը բարբառային իմաստ է ձեռք բերել. *ինքսինք՝* «Աստված ինձ ուրիշներին ու *ինքզինք ուտող* է ստեղծել»(361), որն այդպես տարածված էր Պուլի բարբառում՝ «ինքն իրեն» իմաստով, նաև նույն հարադրությամբ՝ «1.իր մեջ կատաղել՝ բորբոքվել, 2.անհանգստանալ»⁵¹¹ նշանակություններով. Արարատյան բարբառի որոշ խոսվածքներում *սինքը* «...գործածվում է որպես ուղղական»⁵¹², իսկ Սյունիք-Արցախ տարածաշրջանի բարբառային միավորներում *սինքը* տարբերակով, որից էլ՝ *սինքը օտելը*՝ նշված իմաստներով:

Բնական է, որ հասարակ, թերի կրթությամբ կամ անուս մաթևոսյանական կերպարների կենդանի խոսքի հնչեղությունն ու անկեղծությունը պայմանավորված են բարբառային, ժողովրդախոսակցական ու գրական տարաբնույթ բառային միավորների, կապակցությունների ու կառույցների հմուտ համադրմամբ: Ուսումնասիրության նյութի սահմաններում փորձել ենք ներկայացնել խնդրո առարկա բնագրի ոչ գրական լեզվաշերտն ամբողջացնող իրողությունների յուրովի դրսևորումները: Հայտնի է, որ այս լեզվաշերտը ներառում է ոճական նորմին համապատասխան բառախմբեր: Միայն Լոռու խոսվածքին հատուկ բառաձևերը սակավ են՝ ի տարբերություն բարբառային տարբերակների:

Այսպիսով՝ քննության առարկա լեզվանյութը հարուստ է ժողովրդախոսակցական բառաշերտը ձևավորող տարատեսակ բառերով ու քերականական իրողություններով, քանի որ գրական արևելահայերենը կազմավորվել է Արարատյան բարբառի հիման վրա: Զննվող բնագրում տեսակարար կշիռով և հաճախադեպ կիրառությամբ զգալիորեն շատ են բառապաշարային տարբեր իրողությունները, որոնց մեծ մասը ժողովրդախոսակցական է, ապա քանակապես հաջորդում են ձևաբանական մակարդակին բնորոշ միավորները, որոնցից սակավաթիվ են բարբառային-խոսվածքային ենթաշերտին պատկանող եղանակաժամանակային ձևերը:

Բնագրային օրինակներով ներկայացված հնչունափոխական երևույթները հիմնականում ձևավորել են բարբառային-խոսակցական տարբերակներ:

NON-LITERARY (DIALECTAL AND COLLOQUIAL) LANGUAGE LAYER IN «AUTUMN SUN» BY HRANT MATEVOSYAN

SVETLANA MANUCHARYAN

Goris State University, Faculty of Humanities, Deputy head;

Member of the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA),

Ph.D. in Philology, Associate Professor,

Goris, Republic of Armenia

The article examines the non-literary (dialectal and colloquial) language layer of «Autumn Sun». The purpose of the study is to present the linguistic-stylistic expression of the elements that include that language layer. In order to achieve the goal, the objective of investigating the peculiarities of textual reality has been set forth. The colloquial and dialectal realities that deviate from the existing literary norms in the field of research are mainly general of the Araratian and Karabakh dialects and typical, the Lori dialect in particular. They are verbal and grammatical phenomena formed as a result of different types of an alternation. In this work, the words and phrases of a non-literary language layer have been used mainly to create an artistic environment

⁵¹¹ Տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, Երևան, «Գիտություն», 2001, հ.1, էջ 176:

⁵¹² Տե՛ս *Մարկոսյան Ռ.*, նշվ. աշխ., էջ 128:

and characters. Especially the speech of heroes is rich in such examples. Folk-colloquial and dialectal language layers differ from literary ones in nominal and verbal forms, which are also common in the examined work. The word forms and grammatical realities that are included in the dialect vocabulary have a localized nature, the proper use of which gives an emotional expression to the artistic speech.

Methods of synthesis and comparison have been used during the research.

In the studied language material, currently after the literary forms, the folk-colloquial and then dialectal versions have a significant weight, and only the words and phrases specific to the Lori dialect are few.

Keywords: *dialectal words, folk-colloquial vocabulary, dialectal word forms, linguistic-stylistic expression, imagery, folk language thinking, artistic speech, stylistic significance.*

НЕЛИТЕРАТУРНЫЙ (ДИАЛЕКТНЫЙ И РАЗГОВОРНЫЙ) ЛЕКСИЧЕСКИЙ СЛОЙ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ГРАНТА МАТЕВОСЯНА «ОСЕННЕЕ СОЛНЦЕ»

СВЕТЛАНА МАНУЧАРЯН

врио декана факультета гуманитарных специальностей

Горисского государственного университета,

член Объединения молодых ученых и специалистов Арцаха (ОМУСА),

кандидат филологических наук, доцент

г. Горис, Республика Армения

В данной статье мы рассматриваем нелитературный (диалектный и разговорный) лексический слой произведения Гранта Матевосяна «Осеннее солнце». Целью исследования является представить, как реализуются лексические и стилистические элементы, которые входят в состав рассматриваемого лексического слоя. Данной целью обусловлена задача исследования – охарактеризовать особенности представленных контекстуальных реалий. Разговорные и диалектные реалии, которые отклоняются от существующей в исследуемой сфере литературной нормы в основном одинаковы для араратского и карабахского диалектов и особенно типичны для, лорийского говора. Это лексические и грамматические формы, образованные в результате различных фонетических изменений. В этом произведении Г. Матевосяна слова и выражения лексического нелитературного слоя использованы, главным образом, для создания соответствующей атмосферы и образов персонажей, речь которых отличается богатством языковых средств. Разговорные и диалектные лексические слои отличаются от литературных и особенностями номинально-вербальных и отношений, которые так же широко представлены в рассматриваемом тексте. Слова и грамматические формы языковых реалий, составляющие один из диалектных уровней, здесь уподоблены местному говору, что придает повествованию большую выразительность.

Во ходе исследования нами были использованы сопоставительный и сравнительный методы.

В результате исследования мы пришли к выводу о том, что в рассмотренном нами лексическом материале в наибольшей степени, после актуальных на современном этапе литературных норм, представлены разговорные, далее-диалектные варианты слов, в наименьшей степени – слова и выражения, характерные для лорийского говора.

Ключевые слова: *диалектные слова, народно-разговорный слой речи, разговорные словоформы, лексические и стилистические элементы, выразительность, народное речевое мышление, художественная речь, стилистическое значение.*